

**İslam Düşüncesinde
VICDAN KAVRAMI**

İslam Ahlâk Düşüncesi Serisi İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ile İlmî Etüdler Derneği'nin (İLEM) ortaklaşa yürüttükleri İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında ortaya çıkan eserlerin yayımlandığı bir dizidir. Dizide İslam düşüncesinde felsefî ilimler ile dinî ilimlerin kesiştiği noktada yer alan ahlâk bahsini, farklı alanlar ve ekoller içerisinde tartışarak ele alan çalışmalara yer verilmektedir.

Dizide Yer Alan Diğer Kitaplar

Ahlâkın Temeli

İslam Ahlâk Literatürü: Ekoller ve Problemler

Ahlâk Felsefesinin Temel Problemleri: Seçme Metinler

İslam Düşüncesinde Ahlâkî Önergelerin Kaynağı

İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri

Fahreddin er-Râzî'nin Gayeci Ahlâkı

Ahlâk-ı Adudiyye-Ebherî Şerhi

Ahlâk-ı Adudiyye-Kirmani Şerhi

Ahlâk-ı Adudiyye-Müellifi Meçhul Şerh

Ahlâk-ı Adudiyye-Melzemetü'l-Ahlâk

İnsan ve Toplum: Taşkoprîzâde'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi

İslam Düşüncesinde Sevgi Teorileri

Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki

Ahlâk ve Müeyyide: Ahlâkın Anlamı ve Sınırı Üzerine Konuşmalar

Dinî ve Felsefî Düşüncede Niyet Kavramı

Dizide Yayımlanacak Kitaplar

Klasik İslam Düşüncesinde İnsan Tanımları

Çağdaş Felsefede İnsan Tanımları

Menâhicü's-seniyye-Tahkik ve Tercüme

İslam Düşüncesinde
VİCDAN KAVRAMI

Editör
Yunus Cengiz & Selime Çınar

ilem
KİTAPLIĞI

Yayın No: 1919
İLEM Kitaplığı No: 25
İslam Ahlâk Düşüncesi Serisi No: 16
ISBN : 978-605-320-826-6
© 1. Basım, Ocak 2018

ilem
KİTAPLIĞI
ilem.org.tr

nobel
nobelayin.com

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE VİCDAN KAVRAMI

Editörler: Yunus Cengiz & Selime Çınar

Copyright 2018, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni
olmaksızın, kitabın tümünü veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve
dağıtımını yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelayin.com-
Yayıma Hazırlayan: Kübra Bilgin Tiryaki

Sayfa Tasarımı: Tarkan Kara -erdal@nobelayin.com-
Kapak Tasarımı: Furkan Selçuk Ertargin
Kapak Görseli: © Rozmarina - Fotolia.com
Baskı ve Cilt: Hazar Reklam Matbaacılık Sertifika No.: 26482
Kazım Karabekir Cad. 7/56-57 İskitler / Ankara

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Cengiz, Yunus., Çınar, Selime.
İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı / Yunus Cengiz - Selime Çınar
1. Basım, XVI+318 s., 135x195 mm
Kaynakça var, dizin yok.
ISBN 978-605-320-826-6
1. İslam Düşüncesi 2. Vicdan Kavramı 3. Hâtır Kavramı 4. Kelam

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Prefix ve TveK Dağıtım

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Rihim Cad. Nemlizade Sok. Gülerüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90216 418 20 10
nobel@nobelayin.com - www.nobelayin.com

İÇİNDEKİLER

Yazarlar Hakkında	vii
Sunuş	ix
Önsöz	xiii

Birinci Bölüm

Farklı Düşünce Geleneklerinde Vicdan Kavramının İçerimleri

Hanefi Usul Geleneğinde Vicdâniyyât Kavramı: Ahlâkî Bilincin Nesnel Doğası	3
<i>Ömer Türker</i>	
Vicdan ve Vicdanî Önergeler (Vicdâniyyât) Arasındaki İlişki	33
<i>Ali Tekin</i>	
Batı Felsefesi Tarihinde Genel Hatlarıyla Vicdan	77
<i>Şengül Çelik</i>	

İkinci Bölüm

Kelam ve Felsefede Vicdanın Problematik Zemini

Câhız'ın Düşüncesinde Vicdanın Gerçekleşim Seyri ve Denetlenmesi	107
<i>Yunus Cengiz</i>	

Kâdî Abdülcebbar'da İlâhî Uyarıcı ya da Vicdan: Hâtır Kavramı Etrafında Bir İnceleme <i>Osman Demir</i>	139
İbn Sînâ'da Ahlâkî Bilincin Gerçekleşmesi <i>Gürbüz Deniz</i>	169
İhsanın Motivasyonu: Fahreddin er-Râzî Açısından Bir Çözümleme <i>Yunus Cengiz</i>	197
Vicdan Kavramının Nasîrüddîn Tûsî'nin Ahlâk Düşüncesindeki Temelleri <i>Anar Gafarov</i>	225
Vicdan Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım: Müneccimbaşı Ahmed Dede'de Ahlâkî Şuûr Hali <i>Asiye Aykıt</i>	277
Dizin	307

Yazarlar Hakkında

Ömer Türker, 1997’de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2006’da Marmara Üniversitesi’nde “Seyyid Şerîf el-Cürcânî’nin Te’vil Anlayışı: Yorumun Metafizik, Mantikî ve Dilbilimsel Temelleri” başlıklı teziyle doktorasını tamamladı. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Ali Tekin, 2003 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Marmara Üniversitesi İslam Felsefesi Anabilim Dalında 2014 yılında “Aristoteles ve Fârâbî’de Burhân Teorisi” adlı teziyle doktora eğitimini tamamladı. Hâlen Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mantık Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Şengül Çelik, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nden 1996 yılında mezun oldu. “The Role of Human Nature in Hume’s Ethics” (Hume’un Ahlâk Felsefesinde İnsan Doğasının Rolü) başlıklı tez çalışması ile doktorasını 2008 yılında yine Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde tamamladı.

Yunus Cengiz, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden 1999 yılında mezun oldu. “Kâdî Abdülcebbâr’ın Eylem Teorisi” başlıklı doktora çalışmasını 2010 yılında Ankara Üniversitesi’nde tamamladı. Halen, Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’nde öğretim üyesidir.

Osman Demir, 1996 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2006 yılında aynı üniversitede “İlk Dönem Kelâmcılarında Sebep-Sonuç İlişkisi” adındaki tezle kelâm doktoru oldu. 2010 yılından itibaren Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Gürbüz Deniz, 1988 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 2000 yılında “Hocazade ve Ali Tûsî'nin Tehafütleri'nin Mukayesesi” adlı çalışmasıyla doktora öğrenimini tamamladı. 2002 yılından beri Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı'nda öğretim üyeliği görevini sürdürmektedir.

Anar Gafarov, 2002 senesinde Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat ve Arap dili olmakla çift dalda lisansını ve yüksek lisansını tamamladı. 2009 senesinde Ankara Üniversitesi'nde İslam Felsefesi alanında doktorayı tamamladı. 2014-2017 yılları arasında Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalıştı.

Asiye Aykıt, 1999 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 2013 yılında “Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin Şerhu Ahlâk-ı Adud Adlı Eseri, Metin Tahkîki ve Değerlendirme” başlıklı doktora çalışmasını Marmara Üniversitesi'nde tamamladı. 2014 yılından beri Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı'na öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Selime Çınar, 2011 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2014 yılında “Fârâbî'den Taşkoprîzâde'ye: İslam Medeniyetinde İlimler Tasnifinin Gelişimi” başlıklı teziyle Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nde yüksek lisansını bitirdi. Halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Bölümü'nde doktora eğitimine devam etmekte ve aynı bölümde araştırma görevliliğini sürdürmektedir.

Sunuş

Ahlâk alanı geniş bir ilimler ağını ilgilendirmektir. Bizatihi pratiğe dönük sonuçlar vermesi her an ortaya çıkan eylemlerle onu ilişkili kılarken, yapılacak eylemin bilgisi ve ona dair meselelere dönük düşünce üretimi ise teorik olan yöne işaret eder. Pek çok alanı ilgilendirmesi ve insan eylemleriyle olan irtibatı sebebiyle ahlâk disiplini, derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Bugüne dair düşünce üretecek bizlerin sahih bir birikimi tesis edebilmemiz ise öncelikle İslam düşüncesi içerisindeki ahlâkı tüm yönleriyle bilmemiz gerekmektedir.

Bu amaca binaen 2013 yılından itibaren bünyesinde yer alan kurumlara strateji ve politika üreten bir kurum olan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) olarak İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'ni başlattık. 2017 yılı itibariyle beşinci yılını tamamlamış olan projede çok sayıda faaliyet ve yayın gerçekleştirildi. Geniş katılıma açık olan Ahlâkın Temeli ve Ahlâkî Müeyyide Üzerine Konuşmalar Dizisi'nde alana dair önemli sorunlar masaya yatırıldı. İslam ahlâk düşüncesinin temel özellikleri, ahlâkî önermelerin kaynağı ve İslam düşüncesinde ortaya çıkmış mizaç teorileri hakkında nitelikli sunumların yapıldığı yuvarlak masa toplantıları düzenledik. Bunun dışında daha özel konular üzerine çalıştaylar gerçekleştirdik. Böylece

alanın daha önce üzerinde durulmayan meselelerine dair nitelikli katkılar ortaya çıktı. Konuşmalarda ve yuvarlak masa toplantılarında yapılan sunumlar projede yer alan akademisyenler tarafından makaleye dönüştürülerek kitaplarda yayımlandı. Ayrıca müteahhir dönem ahlâk düşüncesini takip etmek adına büyük bir kıymeti haiz olan Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye geleneğini takip edebileceğimiz yedi ayrı şerhi proje içerisinde yayımladık. Böylelikle ilgili literatürü takip etmek isteyen araştırmacıların istifadesine sunmuş olduk. Öte yandan proje kapsamında miladi VIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla gelinceye kadar ahlâk alanında yer alan yazma eserlerin tamamının kataloglamasını yaptırdık ve iadkatalog.ilke.org.tr adresinde online olarak erişime açtık. Bu önemli çalışma ile ahlâk alanına dair tüm birikimi bir arada görme imkânına kavuştuk. Bir hafıza tazeleme olarak da görülebilecek bu çalışma ile ahlâka dair yapılacak yeni araştırmalara ciddi bir ivme kazandırmış olduk.

Elinizde bulunan İslam Düşüncesinde Vicdan Kavramı adlı eser, proje içerisinde 3-4 Haziran 2016'da gerçekleştirilen İslam Düşüncesinde Vicdan Çalıştay'ında yapılan sunumların makalelerinden oluşmaktadır. Vicdan ve onunla ilişkili kavramlar etrafında ortaya çıkan meseleleri farklı düşünce geleneklerine atıfla incelemeyi amaçlayan eser, İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi Serisinde daha önce yayımladığımız Ahlâkın Temeli, İslam Ahlâk Literatürü: Ekoller ve Problemler, İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri, İslam Düşüncesinde Ahlâkî Önergelerin Kaynağı, Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki, Ahlâk ve Müeyyide: Ahlâkın Anlamı ve Sınırı Üzerine Konuşmalar ile Dinî ve Felsefî Düşüncede Niyet adlı çalışmaların tamamlayıcısı niteliğinde.

Bu vesileyle proje koordinatörü Ömer Türker ve koordinatör yardımcısı Kübra Bilgin Tiryaki'yi; kitabın editörleri Yunus Cen-

giz ve Selim ınar'ı verdikleri emeklerden ötürü tebrik ediyorum. İLKE ve İLEM olarak yürüttüğümüz bu projenin nitelikli çalışmalarına vesile olmasını temenni ediyorum.

Dr. Lütfi Sunar
İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği
Yürütme Kurulu Başkanı

Önsöz

Çağımızda gelişen olayların yanı sıra etrafımızdan ve uzak diyarlardan hemen hemen her gün gelen insana ve doğaya ilişkin üzücü haberler, içimizde oluşan his ve ahlâkî bilinci soruşturmamızı zorunlu kılmaktadır. Bilincin bu durumunun kavramsal hali olan vicdanın hem tarihsel köken hem de içerik açısından kapsamlı ve girift olduğunu söylemek zor değildir. Zira vicdan hakkındaki soruşturmaların köklerini bir taraftan Antik Yunan ve Helen kültürü ile Hristiyan düşüncesine bir taraftan da İslam düşüncesinin ilk dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Vicdan kavramının geniş bir tarihsel yelpazeye sahip olması onun içeriğinin de bir o kadar geniş olmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim vicdan bazen psikolojik içeriği ile “iyi davranışlar sergilemek için insan fıtratında bulunan ve ondan meydana gelen bir istek” olarak bazen epistemolojik yönüyle “canlının kendisinde meydana gelen bütün psikolojik etkinlikleri algılamasını sağlayan şuûr hali” bazen de ahlâkî yönüyle “insana mahsus olup onun niyet ve eylemlerini ahlâkî ölçülere göre değerlendiren denetleme sistemi” olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada vicdan konusu genelde İslami gelenekler üzerinden işlenmektedir. Amacımız, günümüzde sıklıkla “ahlâkî bilinç” anlamında kullanılan vicdan kavramının bu geleneklerdeki karşılığını saptamaktır. Böylece insanı doğru eyleme teşvik eden içsel halin sorunsallaştırılma biçimini, farklı alanlardaki yansımalarını, psiko-

lojik ve teolojik temellerini bu gelenekler açısından ele almaktır. Elinizdeki eserin oluşması için yaptığımız çalıştaydaki tartışmalardan ve bu eseri oluşturan metinlerden anlaşıldı ki İslam düşünce geleneğindeki yerini bulan vicdan kavramının ve ona dair içeriğin saptanması iki tür tecrübeyle mümkündür. Birincisi bu gelenekteki metinlerde literal olarak geçen vicdan kavramının tahlilidir. Bu kavram klasik İslâmî metinlerde genellikle epistemolojik bağlamda sezgi anlamında geçmekte olup kişinin kendisinde bulunduğu bilgi olarak; çok az metinde ise bilginin yanı sıra ahlâkî bağlamı da çağrıştıracak şekilde geçmektedir. Ahlâka dair her farkındalığın aynı zamanda bilginin de konusu olduğunu düşündüğümüzde kavramın epistemik yönünün vurgulanması bu kavramın ahlâkî tarafının da olmadığını göstermez. İkincisi ise literal olarak vicdanın geçip geçmemesine bakmaksızın bir eylem karşısındaki eyleyenin ahlâkî farkındalığının oluşmasını sağlayan zihinsel halleri ve pratik sonuçlarını çözümlmeyi hedefleyen metinleri ele almaktır. Bu tecrübeyi gerçekleştirmek için İslâm düşüncesinde yer alan birçok kavramın bu hedefe uygun olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Nefs nazariyelerinin hayal, vâhime ve nazarî akıl bahisleri; bilgi bahislerinde geçen basiret, kalp ve akıl kavramları ile ahlâka dair risalelerde insanın seviyeleri olarak ifade edilen nefs-i levvâme ve nefs-i mutmainne aşamaları bunlardan bazılarıdır.

Bu şekildeki bir çalışmayla ahlâk psikolojisine dair klasik metinleri tekrar yorumlama imkânını bulacağımızı ve bir anlamda İslam ahlâk felsefesinin yeniden üretimine bir katkı da sağlamayı da umuyoruz.

Kitapta yer alan metinler vicdan mefhumunu İslam düşünce geleneğindeki muhtelif düşünürlerin görüşleri üzerinden ele almaktadır. Bunlara bir giriş niteliğinde olmak üzere Şengül Çelik “Batı Felsefesi Tarihinde Genel Hatlarıyla Vicdan” isimli makalesinde vicdan kavramının Yunanca ve Latince kökenini ele alarak kavramın dinî ve seküler arkaplanını incelemekte; filozoflar ve teologlar

üzerinden Batı düşüncesindeki seyrini ele almaktadır. İslam düşünce geleneklerinden, kelim geleneğinde vicdan konusu Câhız ve Kâdî Abdülcebbar üzerinden ele alınmaktadır. Mutezile'ye mensup olan Câhız'ın vicdana dair son derece dikkat çekici görüşleri Yunus Cengiz'in, "Câhız'ın Düşüncesinde Vicdan'ın Gerçekleşim Seyri ve Denetlenmesi" isimli makalesinde irdelenmektedir. Cengiz, Câhız açısından vicdanın ahlâkî değerlendirme bakımından neden yeterli olmadığını soruşturmaktadır. Mutezile'nin önemli teorisyenlerinden olan Kâdî Abdülcebbar'ın vicdana dair düşünceleri Osman Demir tarafından "Kâdî Abdülcebbar'da Vicdan; Hâtır Kavramı Etrafında Bir İnceleme" isimli makalede ele alınmaktadır. İlgili makalede Kâdî Abdülcebbar'ın yanı sıra Ebû Ali el-Cübbâi ile Ebû Haşim'in havâtır düşüncesi ele alınmakta, bu üç düşünürün görüşleri birbirlerine atıfla tartışılmaktadır. İslam felsefesi geleneğinde vicdan kavramı ise bu geleneğin temsil gücü en yüksek isimlerinden olan İbn Sînâ'da incelenmektedir. Gürbüz Deniz, "Ahlâkî Bilincin Gerçekleşmesi" isimli makalesinde ahlâkî oluşmasını İbn Sînâ açısından işlemektedir. Tahkik dönemi denildiğinde akla ilk gelen isimlerden olup Eş'arî geleneğe yakın olan Fahreddin Râzî'nin vicdana dair görüşleri, onun "daiyyetü'l-ihsan" kavramı çerçevesinde işlenmektedir. Yunus Cengiz, "İhsanın Ahlâkî Motivasyonu: Fahreddin Râzî Açısından Bir Çözümleme" isimli makalesinde ihsana sevk eden saikin zihinsel temellerini Fahreddin er-Râzî'nin güdü teorisi üzerinden soruşturmaktadır. Tahkik döneminden İbn Sînâcı çizgide olan Nasîrüddin Tûsî'nin ahlâkî bilince dair yaklaşımı Anar Gafarov'un "Vicdan Kavramının Nasîrüddin Tûsî'nin Ahlâk Düşüncesindeki Temelleri" isimli makalesinde vicdana denk düşebilecek Tûsî kavramları çerçevesinde ele alınmakta ve vicdanla ilişkisi kurulmaktadır. Dinî ilimlerin metodolojisine karşılık gelen usul-i fıkhîta vicdan kavramının hem literal olarak yer aldığı hem de ahlâkî bilince karşılık gelecek şekilde kullanıldığı hususu Ömer Türker tarafından tartışılmaktadır. Türker, "Hanefî Usul Geleneğinde Vicdâniyyât Kavramı: Ahlâkî Bilincin Nesnel Doğası" isimli makalesinde Hanefî

usûlcü Sadrüşşerîa'nın vicdan düşüncesini açığa çıkarmakta ve İslam düşünce gelenekleriyle ilişkisini kurmaktadır. Osmanlı döneminin parlak isimlerinden olan Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin vicdan kelimesini literal olarak ahlâk ilmi bağlamında kullandığı Asiye Aykıt tarafından ortaya konulmaktadır. Aykıt'ın "Vicdan Kavramına Eleştirel Bir Yaklaşım: Müneccimbaşı Ahmed Dede'de Ahlâkî Şuur Hali" isimli makalesinde Müneccimbaşı'nın nefis ve ahlâk düşüncesinden hareketle vicdan tasavvurunu ortaya çıkarmaktadır. Son olarak Ali Tekin "Vicdan ve Vicdanî Önermeler (*Vicdâniyyât*) Arasındaki İlişki" isimli makalesinde vicdan ve vicdaniyat kavramlarının mantık geleneğindeki izini sürmektedir.

Bu eserin meydana gelmesinde birçok kişinin emeği geçmiştir. Bu çalışmanın meydana gelmesinin her aşmasında bizleri destekleyen ve İslam Düşüncesinde Vicdan Çalıştayı'na ev sahipliği yapan İLKE ve İLEM Derneklerine müteşekkirimiz. Çalışmanın başından sonuna kadar bizimle birlikte olan, yol gösteren ve bizleri cesaretlendiren Ömer Türker'e ne kadar teşekkür etsek azdır. Bu çalışmanın koordine edilmesinde ve nihayete ermesinde Kübra Bilgin Tiryaki'nin çok katkısı olmuştur. Kendisine teşekkür ederiz. Çalıştayda bildiri sunan ve bu kitapta yer almak üzere bildirimlerini metne döküp bizimle paylaşan hocalarımıza ayrı ayrı teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca çalışmaya iştirak ederek sorularıyla ve katkılarıyla konunun derinleşmesini sağlayan tüm katılımcılara medyun-u şükranız.

Yunus Cengiz & Selime Çınar

Birinci Bölüm

Farklı Düşünce Geleneklerinde Vicdan Kavramının İçerimleri

Hanefi Usul Geleneginde Vıcdâniyyât Kavramı: Ahlâkî Bilincin Nesnel Doğası

Ömer Türker

Vıcdan kelimesi, Batı ahlâk felsefesi eserlerinin Türkçeye çevrilmesiyle yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Kelime, ahlâkî bilinç anlamına gelen “moral consciousness” ifadesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Kelimenin ahlâkî bilinç anlamında yaygın kullanımının, 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başlayan tercümelelerin sonrasında görülmesi, modern bir terim olduğu ve klasik İslam düşüncesine ait metinlerde kavram olarak karşılığı bulunabilirse de kelimenin kendisini “ahlâkî bilinç” anlamına gelecek şekilde bulmanın muhtemel olmadığı gibi bir kanı oluşturmaktadır. Gerçi İslam düşüncesinin en azından iki alanında vıcdan ve türevleri yaygın bir şekilde kullanılır. Birincisi, tasavvuf metinlerinde görülen vıcdan kelimesi; ikincisi ise kelim ve mantık metinlerinin önermelerin bilgisel değerinin anlatıldığı bölümde görülen vıcdâniyyât kelimesidir. Bunlardan ilki, müşâhede anlamına gelirken; ikincisi kişinin açlık ve tokluğunu bilmesi gibi insanın kendi içinde bulduğu durumları bildiren önermeler anlamına gelir. Bununla birlikte çok yaygın olmasa da bazı metinlerde vıcdan kelimesinin tıpkı modern dönemde olduğu gibi ahlâkî bilinç anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında dikkate değer olanlarından biri, Sadrüşşeria'nın (ö. 747/1346) *Tenkîhu'l-usûl* adlı eseri ile bu eser üzerine yine kendisi tarafından kaleme alınan *Tavzîh* ile Sadeddin et-Teftâzânî (ö.